

PANIENKA (253) *sb f*

panienka (251), **panieńka** (2); *panienka* : *panieńka Mącz* (2:1), *CzechRozm* (5:1).

Oba a oraz e jasne (w tym w pierwszym a 5 r., w końcowym 3 r. błędne znakowanie).

sg N *panienka* (52). ◇ *G* *panienki* (26). ◇ *D* *panience* (9). ◇ *A* *panienkę* (24). ◇ *I* *panienką* (7). ◇ *L* *panience* (3). ◇ *V* *panienko* (9). ◇ *pl N* *panienki* (38). ◇ *G* *panienek* (40). ◇ *D* *panienk(o)m* (4) *SkarŻyw* (2), *ReszList*, *PaxLiz*, *panienkám* (3) *FalZioł*, *Goski*, *HistRzym*; -ám (1), -(a)m (2). ◇ *A* *panienki* (19). ◇ *I* *panienkami* (9); -ami (8), -(a)mi (1). ◇ *V* *panienki* (9). ◇ *du N* (*cum nm*) *panience* (1) *RejWiz* 27.

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

Dem. od „panna”; zwykle z neutralizacją funkcji deminutywnej, rzadko ‘bardzo młoda panna’ (253) :

1. *Od znac. ‘dziewczyna, młoda, niezamężna kobieta’; puella PolAnt, Modrz, Vulg; virguncula Mącz, Calep, Cn; virgo PolAnt, Modrz; domicella JanStat (190) : FalZioł V 51v, 54; MurzNT 73v, Mar 5/41, 42; LubPs M3, Sv, ff3v marg; RejWiz 24v [2 r.], 25, 27 [2 r.], 39, 42v, 60v, 104; PAttrzay ná tę pánienkę/ kiedy sie zápłonie/ Iáko zarzá Rožána/ w południowey łtronie. RejZwierz 130v, 130v, bb2v; Nie zápátrzay lię ná pánienkę/ ábyś lię nie vwiodł zá iey pięknym vbiorem. BibRadz Eccli 9/5, Ps 67/26; Goski A3v [2 r.]; BielKron 13, 443; Mącz 453d; BielSat D2; BudBib 4.Esdr 16/34, Eccli 9/5; BudNT Matth 14/11; CzechRozm 129v; Przyzywáią tám mężátek/ á częfto okrom mężow/ wzywáią teź tám y pánienek okrom rodzicow. ModrzBaz 54, 36v; SkarJedn 303; Iíz Alexánder Pan świáta wřzytkiego/ ćiebie iáko Rzymłkiey zacności/ y fláchectwá pánienkę wielce waży SkarŻyw 20; nocy iedney/ vyrzą iáwnie wielki poczet pánienek vbránych wdziwne piękne łzáty SkarŻyw 70; BYłá iedná pánienká w Anthyochiey/ wiárá w Chryłtułá Paná náłzego nápełnioná SkarŻyw 340, 16, 22, 68, 69, 71 (50); StryjKron 370 marg; BArtołzu łyfy/ á z Hiłzpáńłką brodą/ Godzien by łáłki zá łwoią vrodą. Ale pánienki ná ćię niełáłkawy KochFr 60; KlonŻal C4; KochEpitCat 110; ReszPrz 7; ReszHoz 128; gdzie [tj. w kościołach] ludźie [...] iáłmuźny nie máłe łkładáią/ z ktorych pánienkom vbogim zá mąż idącym połági dawáią ReszList 164; BielSjem 17, 19; BielRozm 26; Calep 1128a; GórnTroas 22, 57; GrabowSet A2v; WujNT Matth 9 arg, Mar 5/41, 42, s. 143; VStáwiamy/ iż gdy która pánienká będzie dawáná zá mąż/ w połágu álbo w dárze pieniężnym niech ma dółyc SarnStat 635; SiebRozmyśl M; CiekPotr 26, 46, 57; CzahTr E4v; Gębułkę teź łnurowáć/ Pánienkom przyłtoi PaxLiz D3; SkarKazSej 705b marg; Głádką głowkę Pánienko małz łwoię ozdobić/ Nie day łobie ná głowie tákich dźiwow robić ZbyłPrzyg B3v, A4v, B3v, B4; [Volck Qqqv].*

W połączeniu z imieniem [w tym: panienka na imię (1); panienka + imię (5), imię + panienka (2)] (7): *A zá nią dwie pánience/ iedná Diłcrecia/ A podle niey teź łtałá druga prudencia. RejWiz 27; RejPos 44; W Kápádocyey miełćie Cezaryey/ byłá pánienka ná imię Dorothá. SkarŻyw 124; miedzy innymi/ łtáwiona ieft Fełtułowi Stárołćie/ Antoniná pánienká. SkarŻyw 443, 143; PaxLiz D4v; SkarKazSej 681a.*

W połączeniach szeregowych (2): Mącz 453d; Vyrzyćie iłz iednáko/ ták męże iák żony. Pánienki/ Młódzieniałzki/ tákże dźiatki máłe/ [...] Zárowno kołá gárnie łmierć nieuchroniona KolakCath B4v.

W porównaniach (3):

~ *Jako comparandum* (2): *RejZwierc* 164; iáko fię gniewa pánienka zwiedziona gdy kłobie przychodzi/ ná babę zwodnicę fwoię: ták fię ty świętym gniewem zápalay ná ciáło y cíelefność twoię *SkarŻyw* 321.

Jako comparatum (1): Iáko koniá k zawodu hárowác pánienki/ By ku prędkiy pośludze miály żywot cíenki. *BielSjem* 21. ~

Zwrot: »zgwálcić panienkę; (z)gwálcenie panienki; panienek gwałtownik« = *vitiare puellam PolAnt* (1;3;1): ktoremuś podał miecz ku pomście ná cudzoziemce/ ktorzy byli zgwálcili pánienkę ízkárádzie obnázywłzy nogi iey [*qui solverunt vulvam virginis in coinquinationem*] *BudBib Iudith* 9/2, *Eccli* 20/3; *CzechRozm* 153; ále nawięcey o mężoboyństwo/ cudzołóstwo/ gwałcenie pánienek [*virginum vitiatarum*]/ y infze tákowe złości/ áby było karánie wykonywáne *ModrzBaz* 96v; *Calep* 250a.

Wyrażenia: »panienka bezmężna« (1): dwádzieściá tyfięcy y ieden łamych dzieweczek áłbo pánienek bez mężnych náliczyli *StryjKron* 370.

[»dorastająca panienka«: Pátrzyłz ná doráftájące pánienki/ á ony bez łukienek/ bez łtrázy czyłtości/ bez náuki/ bez połágu/ bez ćwiczenia do roboty/ w głódzie y w nędzy zołftáią. *SkarKaz* 1597 728b.]

»panienka młoda (a. młodziuchna)« [*szyk* 2:2] (4): Też teⁿże plałtr przilożony ná pierfi młodziuchney panienki/ nie dopułzcza ym rołć. *FalZioł* I 35a; *CzechRozm* 129v; *SkarŻyw* 22; Ale namilfza corko śmierć frogá tobie pánience młodey? *SkarKazSej* 669a.

»panienka piękna, krzeczna, nadobna, śliczna, urodziwa, wdzięczna« [*szyk* 4:4] (3:1:1:1:1): *HistAl* M3; Ano piękne pánienki kofztownie vbráne [...] Przechodzą fie łpiewáiąc miedzy kwiateczkámí *RejWiz* 24, 41v, 126v; [*św. Atanazy*] vćiekł o pułnocy/ [...] do iedney Pánienki/ ná on čás łat dwádzieściá máiacey [!]/ bárzo vrodziwey *SkarŻyw* 392; *GosłCast* 31; Znáłem fię niekiedy práwie dobrze ná tym/ [...] Iáko wdzięczną Pánienkę nálepicy vłtroić *ZbyłPrzyg* B3v, B4.

»uczciwa (a. poczcziwa) panienka« [*szyk* 3:2] (5): Iż iefliby mąż poiął pánienkę poczcziwą z domu czyiego *RejPos* 343; *PaprPan* Gg3; DZiatki niewinné/ pánienki vczćiwé/ Spiéwaycie imię páńłkie łwiętobliwé. *KochPs* 173, 97; *KochEpit* A3v.

Szeregi: »białłe głowy albo panienki« (1): Constuprator – Białłich głow albo panienek gwałtownik. *Calep* 250a.

»dzieweczka, (albo) panienka« (2): *Virguncula*, *Dziewieczká*/ pámieńka [!]. *Mącz* 499a; *StryjKron* 370.

»mężatki i panienki« (1): Tákże też Báby/ rzkomo mendicatum chodzą: Ták vczćiwe mężatki y pánienki zwodzą. *KlonWor* 50.

»(tak) młodzienciec (a. młokos), ((jako) i, ani) panienka« = *virgo et puer PolAnt* (4): *LubPs* ff3v; Náofáték y dzyatki á ludzye młodzi ták młodzyeńcy iáko y pánienki niech to łobie dobrze vważáią/ że im napirwey kárności á ćwiczenia potrzebá *RejPosWstaw* 42; *BudBib* 1.*Mach* 1/27; Przywiodł bowiem ná nie Krolá Cháldeyłskiego/ y wybil młódz ich mieczem [...]: Nie miał łutości nád młokołem/ áni nád pánienką *PowodPr* 11.

»niewiasty i (albo) panienki« (2): Były tám w tey rzece niewiasty áłbo pánienki bárzo piękne [*mulieres speciosissime*] *HistAl* M3; *PowodPr* 10.

»panny i panienki« (1): pięć tysięcy Pánien y Pánienek Slácheckich y inźzego poľpolftwá poimał StryjKron 320.

»panienki i wdowy« = *virgines viduaeque* Modrz (2): ModrzBaz 53; ktore wŕzytki [...] kŕsieniami wiela kłaŕztorow w niemcech/ ŕilną lidzbę pánienek y wdow do czyŕtoŕci pozjłkuiąc/ zoŕtály. SkarŻyw 518.

Przen (7) : A niczym iey [tj. duszy] inźzym beľpieczniey nie ogrzeiefz/ iedno poľoż przy niey ony trzy Sunámitki/ á ony trzy zacne pánienki/ Wiárę/ Nádzieię/ á Láłkę. RejZwierc 127v, 127v [2 r.], 128v, 129.

Wyrazenie: *bibl.* »mądre panienki« [w nawiązaniu do przypowieŕci ewangelicznej] (1): O Mądre Pánienki/ weľcie w ręce lámpy wáľze/ oto oblubieniec idźie/ wynidźcie przeciwko niemu. LatHar 456.

a) Okreŕlenie dobrze wychowanego młodzińca (1) : A zowá go [tj. młodzińca] więc powaźni ludzie pánienką/ powiedáiąc iź czyľty ŕtáteczny młodziencz/ by miał być pánienką. RejZwierc 164.

a. W funkcji formy grzecznoŕciowej [w tym: ŕłudzy o (do) swej młodej chlebowawczyni (2)] (3) :

α. O osobie trzeciej (2) : Lecź w tey ninieyŕzey ŕpráwie/ iákobym dogodźił/ W.M. Pánu ŕwemu/ wielem o tym chodźił. Zwáľzczám ŕie był zápuŕcił/ do Pánienki oney PaxLiz E2v.

panienka czyja (1): Widźicie iák ná oko towarźyŕze moi/ Co tá Pánienká náľzá w przedŕiewźięciu ŕtroi. PaxLiz B4.

β. W bezpoŕrednim zwracaniu ŕię (1) :

Wyrazenie: »namilsza panienko« (1): Ale gdzieŕcie wźdy byli/ namilŕza Pánienko PaxLiz C3.

b. Panna młoda (2) : Naprzód ŕwięce zwykłym obyczáiem/ Iáko kiedy pánienkę w łóźnicy oddáiem/ Zápaloné nieŕiono GórnTroas 13, 18.

c. O kobiecie lekkich obyczajów (4) : ále Tákie to ŕá pánienki, iáko mieyľcá w mieŕciech Niemieckich, gdzie poľpolftwo ná wczás zwykło chodźić. CiekPotr 32, 32.

Wyrazenia: »panienki nieprawdziwe« (1): Nágradźim to [brak dusz potępionych w piekle] w krotkiew chwili [...] Z Szynkarek nieŕprawiedliwych Y z pánienek nieprawdziwych. MWilkHist E4v.

»panienki wzgardzone« (1): I przyŕzedł kurwi goŕpodarz/ y kupił iá za piędzieliá złotych/ á w wiodł iá do ŕwego domku ku inym pánienkam wzgárdzonym. HistRzym 20.

d. Córka (3) : O ŕzaleni rodzicy ktorzy ták dzyáľáią/ Iź pocźciwe dzyeweczki do tey klozy [tj. do klasztoru] dáią. Zaľz nie lepiej [...] Wydác zá mąź pánienkę y przyiaciół nábyć. RejWiz 38v.

Szereg: »żonka z panienkami« (1): A ieflic iefzcze Pan Bog dziatki dał/ toć iuź iáko błazenkowie kugľuią/ żonká s pánienkami ŕzyie/ teź ŕie s tobá rozmawia RejZwierc 111v.

Przen (1) :

Szereg: »synowie i panienki« (1): Y iáko mowi Apoŕtoł: Iam was vrodźił przez Ewánieliá. Zadne maľżeńŕtwo ŕtu dziatek mieć y rodić nie może: á dziewictwo dzieŕŕięć tyŕŕięcy ŕynow temu Iuliánowi vrodźilo: y tyŕŕięć pánienek v tey Bázylifŕy powiło. SkarŻyw 180.

e. Służąca, dworka; puella PolAnt (11) : BielKron 116v [2 r.]; Wŕpominam ŕobie corkę onę Ieftego/ ktorey oćiec Iefte gdy ŕię z woyny z wielkim zwyćięŕstwem wracał/ oná przeciw iemu z ŕwemi rowienniczkami pánienkami/ z beľbny y z tańcy wyľzłá. SkarKazSej 668b.

panienka czyja [w tym: *pron poss* (2), *G sb* (1), *ai poss* (1)] (4): y wfiádlá [*Abigail*] ná ołá z piąciá pánienek íwych ktore zá niá chodźily *BibRadz* 1.Reg 25/42, *Esth* 4/4; *RejZwierc* 201v; *BudBib Esth* 4/4.

Szeregi: »panienki albo domowe dziewczeczki« (1): Bo to záfię kiedy wzeydzie/ tedy to y pánienki/ álbo ty ine domowe dziewczeczki mogą wypleć y ochędożyć. *RejZwierc* 107v.

»panienki i komornicy« = *puellae et eunuchi PolAnt* (2); *BibRadz Esth* 4/4; Tedy wředfzy pánienki Ełterzyne y komornicy iey/ oznaymili iey to *BudBib Esth* 4/4.

Przen [czyja] (1) : Bo wnet do Wiáry przybędzie Pobożność/ Stałość/ Poćciwość/ Cnotá. [...] pátrż coć záfię Wiárá przynieście z inemi pánienkámi íwemi/ iż vwierzyłz mocno obietniczam Pána íwego *RejZwierc* 127v.

α. *W funkcji formy grzecznościowej, w bezpośrednim zwracaniu się* (2) : (*did*) Frau[cymer] (–) Co fie stáło/ myślimy: powiedz nam prósimy. (–) Zła ípráwá/ O pánienki/ žal wielki znośimy. *GosłCast* 56; *PaxLiz* C3v.

2. *Od znac. 'dziewica'; virgo PolAnt* (63) : oto Rebeká corká Bátuelá [...] wychodźilá niofąc wiádro ná rámieniu swoim. A dziewczeká oná byłá bárzo piękna ná weźreniu/ á pánienká co męża nie ználá *BibRadz Gen* 24/16, 2.Reg 13/18; *BudBib Eccli* 15/2; *CzechRozm* 131; A tym czáfem przybieglá Antoniná świętá/ y ítánęłá przed Stároftá. O wielkie ferce tey Pánienky/ bałá fię áby dla niey Alexánder nie zginął *SkarŻyw* 444.

Wyrażenia: »czysta panienka« (1): A iżby fię kto niechćiał poštawká zwierzchowne⁸⁰ nabożeńftwá [...] iáko nierządnicá wiankiem y brameczká/ zá czyftá pánienkę vdác/ ku ofzukániu drugiego [...] *CzechEp* 38.

»panienka dziewica« (1): Co fie záś tknie názwifká drugie⁸⁰ [*alma*]/ [...] o ktorym to śmieię żydowie [...] mowić/ żeby młodá pániá znáczyć miáło/ á iżby pániencie dziewicy/ y nienárułzoney/ nie mogło być przywłáfczone: tedy fie też y ná tym myłá. *CzechRozm* 129v.

»panienka niewinna« (1): Tyś zápomniawłszy wftydu/ zcudzołóżył/ [...] y dziewictwoś pániencie niewinney odiał *SkarŻyw* 510.

Szereg: »panienka abo dziewica« (1): tedy Ezáiałz ták mowí/ oto Almá pánienká ábo dziewicá poczęłá *CzechRozm* 133v.

a. *O Pannie Marii* (23) : iż tá pánienká byłá z narodu Dawidowego *RejPos* 271v, 18v, 271v [2 r.], 272 [2 r.], 272v, 273, 306; *SkarŻyw* 243; gdy [*Chrystus*] ciáło bierze z pánienki/ śmiertelne/ Złáczá boftwo z człowiekiem: mátkę z pánná *GrabowSet* K.

Wyrażenia: »młoda panienka« (1): ktore [*poselstwo tj. zwiastowanie*] iáko v młodey á pokorney pánienki bárzo fie dziwne zdáło *RejPos* 272.

»prześliczna panienka« (1): ále gdy to y drugi raz wyrzekł: náwiedzę moię przesłiczną pánienkę ípytálá go coby to byłá zacź? *SkarŻyw* 459.

Zestawienie: »panienka Maryja« (1): wípomináiąc go [*Józefa*] być mężem á opiekálnikiem pánienki Máriey. *RejPos* 271v.

α. *Ze szczególnym akcentem na jej dziewictwo* (9) : iż pánienká w młodości swoiey/ nigdy mężowi żadnemu powinowátha nie będac/ ma pocźác w żywocie swoim íynaczká *RejPos* 270, 271 [3 r.], 272;

SkarŻyw 112; *ArtKanc* C6v; Tegoś będąc pánienką/ z pánieństwem poczęła/ Skoroś od Gábryelá pofelłtwo przyięła. *Zdrowás* Márya. *LatHar* 516.

Wyrażenie: »czysta panienka« (1): Nieprzytało ktemu/ áby oná czyta Pánienka/ ktora flub wczyniła czyłtości fwey/ inákřzemu towarzysřzowi daná w opiekę była: iedno tákiemu/ ktory iey w tym Anielłkim zywoćie towarzysřzem był. *SkarŻyw* 241.

b. *Dziewica, która poświęciła życie Bogu; zakonnica* (31) : tedy dawał Pan Bog słábym Pánienkom/ wielki dowcip/ y dziwná cudowná pomoc/ ná obronę pánieńtwa. *SkarŻyw* 445, 16, 140, 581.

W połączeniu z imieniem (1): Toć połyła błogofławiona pánienká S. Dorotá *SkarŻyw* 126.

W połączeniach szeregowych (3): *WujJud* 133; y przez te wřzytkie przelłe czáły [...] wřzyłtkie Pánienki/ wřzyłcy w czyłtości mieřzkáicy/ ták wiele tylięcy Confelłorow/ ták wiele tylięcy Męczennikow [...] ná ořtátek świát ten wřzyłtek [...] prawdy nie wiedział *ReszPrz* 109; *LatHar* 19.

Wyrażenia: »Bogu poślubiona (a. zaślubiona) panienka« [*szyk 1:1*] (2): Tá Konřtáncyá záchowála pánieńtwo afz do śmierci/ z wielu innych Bogu poślubionych/ pánienek. *SkarŻyw* 70; Oná fię boiác áby częgo niepoczciwego Krol od niey niežádał: włożyła ná fię zakonná zaślubionych iufz Bogu pánienek/ kápicę: áby fię tym wymowić iáko mniřká poświęcona mogła. *SkarŻyw* 510.

»czystość panienek« (2): *SkarŻyw* 141; O Troyco święta/ rácz mię wyfluchác y obronić/ [...] przez czyłtość S. Pánienek/ przez modlitwy wřzyłkich Świętych twoich *LatHar* 17.

»panienki klasztorne« [*szyk 2:1*] (3): Záczynáiac teřz piołnkę Mátki Božey Mágnicát/ częłto flowá zniey powtarzáła modlác fię zá pánienki klařztorne w Leodyum *SkarŻyw* 583, 141 *margin*, 251.

»święta panienka« [*szyk 8:5*] (13): *WujJud* 133; poniewařz te świętę [!] Pánienki drožey iá [czystość] łobie niřzli vrodę ciełefną/ zdrowie/ y żywot ważyły. *SkarŻyw* 162, 69, 141, 194, 341, 371, 444; *WerKaz* 294; *LatHar* 17, 19, 341, 456.

»panienki zakonne« (3): [*Arianie*] Kořcioły Kátolickie poburzyli/ [...] krew Kátholická rozlali/ pánienki zakonne pogwałćili *SkarŻyw* 58, 391 [2 r.].

Szeregi: »panienki i białe głowy« (1): Oboie fię ná to zmwili/ [...] áby fię o ludzkie zbáwienie řtárali: y dla tego ofobno mieřzkác poczęli/ Bázylifśa pánienki y białe głowy: á Iulianus młodzieńce y męřczyznę Pánu Bogu pozyłkuiác. *SkarŻyw* 178.

»panienki (abo) i męczenniczki« [*szyk 1:1*] (2): RAcz miłościwie wyfluchác prořby nářze/ Pánie Bože/ [...] áby nas [...] męczenniczek y pánienek twoich/ zařługi w przypadkách y pokulách nářzych rárowály *LatHar* 461, 456.

»panienki i z matką« (1): Pánienki wřzytki y z fwoiá Mátká pomarły. *SkarŻyw* 179 *margin*.

»panicy i panienki« (1): tam [*w niebie*] wćielřne zgromádenia/ známienitym z ciálá/ y świátá/ y dyablá tryumphem wflawionych pánicow/ y pánienek *LatHar* 596.

Synonimy: **1.** *dziewczę, dziewczęca, dziewczka, młodzionka*; **d.** *corcka, dziewczyna*; **e.** *dworka, sřuga, sřuźebnica*; **2.** *dziewica*.

Cf PANNA